RG – Geo.(B & E)

Question Paper Sl. No.

2024

GEOGRAPHY

Time – Three Hours Fifteen Minutes

*(First **FIFTEEN** minutes for reading the question paper only)*

Full Marks – 90

(For Regular and Sightless Regular Candidates)

Full Marks – 100

(For External and Sightless External Candidates)

Special credit will be given for answers which are brief and to the point.

Marks will be deducted for spelling mistakes, untidiness and bad handwriting.

('ক' বিভাগ থেকে 'চ' বিভাগ পর্যন্ত প্রদত্ত প্রশ্ন **নিয়মিত** ও **বহিরাগত** সব পরীক্ষার্থীদের জন্য এবং 'ছ' বিভাগে প্রদত্ত প্রশ্ন শুধুমাত্র বহিরাগত পরীক্ষার্থীদের জন্য)

'ক' বিভাগে সকল প্রশ্ন আবশ্যিক, অন্য বিভাগে বিকল্প প্রশ্নগুলি লক্ষণীয়। 'চ' বিভাগে কেবলমাত্র দৃষ্টিহীন পরীক্ষার্থীদের বিকল্প প্রশ্নের নির্দেশ অনুযায়ী উত্তর লিখবে। অন্য সকলে মানচিত্র চিহ্নিত করবে।

বিভাগ 'ক'

১। **বিকল্পগুলির থেকে সঠিক উত্তরটি নির্বাচন করে লেখো ঃ** ১ × ১৪ = ১৪

১.১ একটি বহির্জাত প্রক্রিয়ার উদাহরণ হলো —

(ক) ভূমিকম্প

(খ) অগ্ন্যুৎপাত

(গ) পাত সঞ্চালন

(ঘ) আবহবিকার

১.২ পার্বত্য হিমবাহের শীর্ষদেশে হিমবাহ ও পর্বত গাত্রের মধ্যে সঙ্কীর্ণ ও গভীর ফাটলগুলিকে বলে —

(ক) বার্গস্রুন্ড

(খ) ক্রেভাস

(গ) অ্যারেট

(ঘ) সার্ক

(Contd.)

১.৩ বায়ুমন্ডলের যে স্তরে আবহাওয়ার গোলযোগ দেখা যায় সেই স্তরটি হলো —

(ক) স্ট্র্যাটোস্ফিয়ার

(খ) মেসোস্ফিয়ার

(গ) ট্রপোস্ফিয়ার

(ঘ) আয়নোস্ফিয়ার

১.৪ বৈপরীত্য উত্তাপ সংঘটিত হয়, যখন —

(ক) উচ্চতা বৃদ্ধিতে উষ্ণতা বৃদ্ধি পায়

(খ) উচ্চতা বৃদ্ধিতে উষ্ণতা হ্রাস পায়

(গ) উচ্চতা বৃদ্ধি বা হ্রাসে উষ্ণতা অপরিবর্তিত থাকে

(ঘ) অক্ষাংশের মান বৃদ্ধিতে উষ্ণতা বৃদ্ধি পায়

১.৫ ভূপৃষ্ঠের কোনো একটি স্থানের জোয়ারের সঙ্গে ভাটার সময়ের পার্থক্য হলো —

(ক) ৬ ঘন্টা

(খ) ৬ ঘন্টা ১৩ মিনিট

(গ) ৬ ঘন্টা ৩০ মিনিট

(ঘ) ৬ ঘন্টা ৪৫ মিনিট

১.৬ সমুদ্রের যে স্থানে উষ্ণ ও শীতল স্রোত উভয়ে মিলিত হয় তাকে বলে —

(ক) হিমানী সম্প্রপাত

(খ) হিমশৈল

(গ) হিমপ্রাচীর

(ঘ) হিমগুল্ম

১.৭ বিষাক্ত নয় এমন একটি বর্জ্য পদার্থের উদাহরণ হলো —

(ক) ধানের খোসা

(খ) ফ্লাই অ্যাশ

(গ) পলিথিন

(ঘ) ক্যাডমিয়াম

১.৮ ভারতের উত্তরের পার্বত্য অঞ্চলে অবস্থিত একটি লবণাক্ত হ্রদের নাম হলো—

(ক) ডাল হ্রদ

(খ) নৈনিতাল

(গ) উলার হ্রদ

(ঘ) প্যাংগং হ্রদ

১.৯ ভারতের একটি মুখ্য বৃষ্টিচ্ছায় অঞ্চল হলো—

(ক) শিলং মালভূমি

(খ) হিমালয়ের পাদদেশ অঞ্চল

(গ) পূর্বঘাট পর্বতের পূর্ব ঢাল

(ঘ) ছোটোনাগপুর মালভূমি

১.১০ ব্যাসল্ট শিলার আবহবিকারের ফলে সৃষ্ট মৃত্তিকা হলো—

(ক) লোহিত মৃত্তিকা

(খ) পলি মৃত্তিকা

(গ) কৃষ্ণ মৃত্তিকা

(ঘ) ল্যাটেরাইট মৃত্তিকা

১.১১ ভারতের কেন্দ্রীয় কার্পাস গবেষণা কেন্দ্রটি অবস্থিত —

(ক) লক্ষ্ণৌ

(খ) নাগপুর

(গ) কটক

(ঘ) মুম্বই

১.১২ বনজভিত্তিক শিল্পের একটি উদাহরণ হলো —

(ক) কাগজ শিল্প

(খ) লৌহ-ইস্পাত শিল্প

(গ) দোহন শিল্প

(ঘ) পেট্রোরসায়ন শিল্প

১.১৩ 'ভারতের ডেট্রয়েট' বলে পরিচিত —

(ক) জামশেদপুর

(খ) আহমেদাবাদ

(গ) পুনে

(ঘ) চেন্নাই

১.১৪ উপগ্রহ চিত্রে নদী ও জলাশয় যে রং - এর সাহায্যে নির্দেশ করা হয় তা হলো —

(ক) সবুজ

(খ) লাল

(গ) গাঢ় নীল

(ঘ) হলুদ

বিভাগ 'খ'

২। ২.১ নিম্নলিখিত বাক্যগুলি শুদ্ধ হলে পাশে 'শু' এবং অশুদ্ধ হলে পাশে 'অ' লেখো : **১x৬ = ৬**

(যে কোনো ছয়টি প্রশ্নের উত্তর দাও)

২.১.১ নদীর উৎস অঞ্চলে ধারণ অববাহিকা সৃষ্টি হয়।

২.১.২ ঝুলন্ত উপত্যকা নদীর ক্ষয়কার্যের ফলে গঠিত হয়।

২.১.৩ সমুদ্র বায়ু সন্ধ্যাবেলায় প্রবাহিত হয়।

২.১.৪ হিমালয়ের দুটি উল্লেখযোগ্য উদ্ভিদ হলো গরান ও গোলপাতা।

২.১.৫ গোদাবরী নদী গ্রস্ত উপত্যকার মধ্য দিয়ে প্রবাহিত।

২.১.৬ আর্সেনিক একটি বিষাক্ত বর্জ্য পদার্থ।

২.১.৭ মহাকাশে প্রেরিত ভারতের প্রথম কৃত্রিম উপগ্রহের নাম অ্যাপেলো।

(Contd.)

২. ২. উপযুক্ত শব্দ বসিয়ে শূন্যস্থান পূরণ করো (যে কোনো ছয়টি প্রশ্নের উত্তর দাও) ঃ ৬X১ = ৬

২.২.১ প্রপাতকূপ (প্লাঞ্জপুল) সৃষ্টি হয়_____ এর পাদদেশে।

২.২.২ বায়ুপ্রবাহ ও সমুদ্রস্রোত বিক্ষিপ্ত হয় _____ শক্তির প্রভাবে ।

২.২.৩ নিরক্ষীয় অঞ্চলে_____ ধরনের বৃষ্টিপাত সংঘটিত হয়।

২.২.৪ শীতল_____ স্রোতের প্রভাবে নিউফাউন্ডল্যান্ড অঞ্চলে শীতকালে তুষারপাত হয়।

২.২.৫ ব্যবহৃত ইঞ্জেকশন সিরিঞ্জ একটি _____ বর্জ্য ।

২.২.৬ ন্যাপথা _____ শিল্পের প্রধান কাঁচামাল ।

২.২.৭ ২০১১ খ্রিষ্টাব্দের আদমসুমারি অনুসারে ভারতে সর্বনিম্ন জনঘনত্ব সম্পন্ন রাজ্যটি হল _____ ।

২.৩ একটি বা দুটি শব্দে উত্তর দাও (যে কোনো ছয়টি প্রশ্নের উত্তর দাও) ঃ ১X৬ = ৬

২.৩.১ চুনাপাথরযুক্ত অঞ্চলে নদীর ক্ষয়কার্যে কোন প্রক্রিয়ার প্রাধান্য দেখা যায় ?

২.৩.২ বায়ুমন্ডলের কোন স্তরে মেরুপ্রভা দেখা যায় ?

২.৩.৩ কোন মহাসাগরে ঋতু পরিবর্তনের ফলে সমুদ্রস্রোতের দিক পরিবর্তিত হয় ?

২.৩.৪ কর্ণাটকের ব্যবচ্ছিন্ন মালভূমির নাম লেখো ।

২.৩.৫ কোন শক্তিশালী ক্রান্তীয় ঘূর্ণিঝড়ের প্রভাবে ২০২০ খ্রিস্টাব্দে দক্ষিণবঙ্গ ক্ষতিগ্রস্থ হয়েছে ?

২.৩.৬ শ্বাসমূল কোন জাতীয় উদ্ভিদের একটি বৈশিষ্ট্য ?

২.৩.৭ খনিজ তেল ও স্বাভাবিক গ্যাস বহনে কোন পরিবহন মাধ্যম খুবই উপযোগী ?

২.৩.৮ ভূবৈচিত্র্যসূচক মানচিত্রে যে কাল্পনিক রেখার সাহায্যে ভূমির উচ্চতা দেখানো হয় তার নাম লেখো ।

২.৪. বামদিকের সঙ্গে ডানদিকের গুলি মিলিয়ে লেখো ঃ ১x৪ = ৪

বামদিক	ডানদিক
২.৪.১ কাশ্মীর উপত্যকা	১। আল্পীয় উদ্ভিদ
২.৪.২ লুনি নদী	২। সংকর ইস্পাত কেন্দ্র
২.৪.৩ রডোডেনড্রন	৩। জাফরান
২.৪.৪ সালেম	৪। রাজস্থান

বিভাগ 'গ'

৩. **নীচের প্রশ্নগুলির সংক্ষিপ্ত উত্তর দাও (বিকল্প প্রশ্নগুলি লক্ষণীয়) ঃ** **২X৬ =১২**

৩.১ নগ্নীভবনের সংজ্ঞা দাও ।

অথবা

'কার্যকারী সৌর বিকিরণ' বলতে কী বোঝো ?

৩.২ 'আপেক্ষিক আর্দ্রতার' সংজ্ঞা দাও ।

অথবা

'অ্যাপোজি জোয়ার' বলতে কী বোঝো ?

৩.৩ 'কঠিন বর্জ্য' পদার্থের সংজ্ঞা দাও ।

অথবা

বর্জ্যের পৃথকীকরণ কী ?

৩.৪ 'কয়াল' বলতে কী বোঝো ?

অথবা

কোন দুইটি নদী মিলিত হয়ে গঙ্গানদীর সৃষ্টি করেছে ?

৩.৫ বহুমুখী নদী পরিকল্পনার সংজ্ঞা দাও ।

অথবা

'শিকড় আলগা শিল্প' বলতে কী বোঝো ?

৩.৬ দূর সংবেদনের সংজ্ঞা দাও ।

অথবা

'জিও স্টেশনারি উপগ্রহ' বলতে কী বোঝো ?

বিভাগ 'ঘ'

৪. **সংক্ষিপ্ত ব্যাখ্যামূলক উত্তর দাও (বিকল্প প্রশ্নগুলি লক্ষণীয়) ঃ** **৩X৪ = ১২**

৪.১ হিমরেখার উচ্চতা সর্বত্র এবং সব ঋতুতে সমান হয় না কেন ?

অথবা

ঘূর্ণবাত ও প্রতীপ ঘূর্ণবাতের মধ্যে পার্থক্য লেখো ।

৪.২ জৈব ভঙ্গুর ও জৈব অভঙ্গুর বর্জ্যের পার্থক্য লেখো ।

অথবা

পরিবেশের উপর বর্জ্যের তিনটি প্রভাব সংক্ষেপে আলোচনা করো ।

৪.৩ মৃত্তিকা সংরক্ষণের যে কোন তিনটি পদ্ধতি উল্লেখ করো ।

অথবা

ভারতীয় কৃষির মুখ্য তিনটি সমস্যা আলোচনা করো ।

৪.৪ ভূবৈচিত্র্যসূচক মানচিত্র ও উপগ্রহ চিত্রের তিনটি প্রধান পার্থক্য উল্লেখ করো ।

অথবা

ভূবৈচিত্র্যসূচক মানচিত্রে ব্যবহৃত বিভিন্ন ধরনের স্কেলের উল্লেখ করো ।

বিভাগ 'ঙ'

(দৃষ্টিহীন পরীক্ষার্থীদের ক্ষেত্রে চিত্রাঙ্কন আবশ্যিক নয়)

৫।৫.১ যে কোনো দুটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ **৫X২ = ১০**

৫.১.১ বায়ুর ক্ষয়কার্যের ফলে গঠিত তিনটি প্রধান ভূমিরূপ চিত্রসহ বর্ণনা করো ।

৫.১.২ পৃথিবী পৃষ্ঠে বিশ্ব উষ্ণায়নের গুরুত্বপূর্ণ প্রভাবগুলি আলোচনা করো ।

৫.১.৩ ভূমধ্যসাগরীয় জলবায়ুর প্রধান বৈশিষ্ট্যগুলি আলোচনা করো ।

৫.১.৪ পৃথিবীর বিভিন্ন স্থানে সমুদ্রস্রোতের প্রধান পাঁচটি প্রভাব আলোচনা করো ।

৫.২ যে কোনো দুটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ **৫X২ = ১০**

৫.২.১ ভারতের ক্রান্তীয় চিরহরিৎ অরণ্য এবং ক্রান্তীয় মরু উদ্ভিদের বৈশিষ্ট্যের উপর জলবায়ুর প্রভাব আলোচনা করো ।

৫.২.২ ভারতে ইক্ষু চাষের অনুকূল প্রাকৃতিক পরিবেশের বর্ণনা করো ।

৫.২.৩ ভারতের পশ্চিমাঞ্চলে কার্পাস বয়ন শিল্পের উন্নতির কারণগুলি ব্যাখ্যা করো ।

৫.২.৪ ভারতের পরিবহন ব্যবস্থার প্রধান পাঁচটি গুরুত্ব আলোচনা করো ।

বিভাগ 'চ'

৬. **প্রশ্নপত্রের সাথে প্রদত্ত ভারতের রেখা-মানচিত্রে নিম্নলিখিতগুলি উপযুক্ত প্রতীক ও নামসহ চিহ্নিত করে মানচিত্রটি উত্তরপত্রের সঙ্গে জুড়ে দাও ঃ** ১X১০ = ১০

৬.১ মেঘালয় মালভূমি

৬.২ মালাবার উপকূল

৬.৩ নর্মদা নদী

৬.৪ শীতকালীন মৌসুমি বৃষ্টিপাত যুক্ত অঞ্চল

৬.৫ একটি লবণাক্ত মৃত্তিকা অঞ্চল

৬.৬ ভারতের কেন্দ্রীয় বনভূমি গবেষণা কেন্দ্র

৬.৭ পূর্ব ভারতের একটি চা উৎপাদক অঞ্চল

৬.৮ উত্তর ভারতের বৃহত্তম মোটরগাড়ী নির্মাণ শিল্প কেন্দ্র

৬.৯ পূর্ব উপকূলের একটি স্বাভাবিক বন্দর

৬.১০ বেঙ্গালুরু ।

অথবা

(শুধুমাত্র দৃষ্টিহীন পরীক্ষার্থীদের জন্য)

৬. **যে কোনো দশটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ** ১X১০ = ১০

৬.১ ভারতের নবীনতম রাজ্য কোনটি ?

৬.২ মালাবার উপকূলে অবস্থিত একটি উপহ্রদের নাম লেখো ।

৬.৩ সিন্ধু নদের একটি উপনদীর নাম উল্লেখ করো ।

৬.৪ বৃষ্টির জল সংরক্ষণে ভারতের কোন রাজ্য প্রথম স্থানের অধিকারী ?

৬.৫ পাঞ্জাবের শীতকালীন বৃষ্টিপাতের উৎস কী ?

৬.৬ ডেকানট্র্যাপ অঞ্চলে কোন ধরণের মৃত্তিকা দেখা যায় ?

৬.৭ ভারতের প্রধান কফি গবেষণাগারটি কোথায় অবস্থিত ?

৬.৮ গম উৎপাদনে ভারতের কোন রাজ্য প্রথম স্থানের অধিকারী ?

৬.৯ ভারতের সর্ববৃহৎ পেট্রোরসায়ন শিল্প কেন্দ্রটি কোথায় অবস্থিত ?

৬.১০ কোন শহরকে দক্ষিণ ভারতের ম্যাঞ্চেটার বলা হয় ?

৬.১১ পশ্চিমবঙ্গের বৃহত্তম শহরের নাম লেখো ।

৬.১২ আয়তন অনুসারে ভারতের বৃহত্তম রাজ্য কোনটি ?

৬.১৩ ভারতের একটি নদীবন্দরের নাম লেখো ।

৬.১৪ পশ্চিমবঙ্গের আন্তর্জাতিক বিমান বন্দরের নাম কি ?

বিভাগ 'ছ'

(শুধুমাত্র বহিরাগত পরীক্ষার্থীদের জন্য)

৭.১ যে কোনো তিনটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ **২X৩ = ৬**

৭.১.১ সুন্দরবনের দুটি দ্বীপের নাম লেখো ।

৭.১.২ মন্থকূপ কিভাবে সৃষ্টি হয় ।

৭.১.৩ 'লু' কী ?

৭.১.৪ তেজস্ক্রিয় বর্জ্যের সংজ্ঞা দাও ।

৭.২. যে কোনো চারটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ **১X৪ = ৪**

৭.২.১ রাজস্থানের একটি হ্রদের নাম লেখো ।

৭.২.২ ভারতের কোন্ অরন্যে সুন্দরী গাছ জন্মায় ?

৭.২.৩ উত্তর - পূর্ব ভারতের সর্বাধিক বন্যাপ্রবণ নদী অববাহিকার নাম লেখো ।

৭.২.৪ ভারতে উৎপাদিত একটি বাগিচা ফসলের নাম করো ।

৭.২.৫ কোন মহানগরটি সোনালি চতুর্ভূজের উত্তর দিকে অবস্থিত ?

2024

GEOGRAPHY

Time – Three Hours Fifteen Minutes

*(First **FIFTEEN** minutes for reading the question paper only)*

Full Marks – 90

(For Regular and Sightless Regular Candidates)

Full Marks – 100

(For External and Sightless External Candidates)

Special credit will be given for answers which are brief and to the point.

Marks will be deducted for spelling mistakes, untidiness and bad handwriting.

['क' विभाग से 'च' विभाग तक दिए गए प्रश्न नियमित तथा बाह्य सभी परीक्षार्थियों के लिए हैं, एवं विभाग 'छ' में दिए गए प्रश्न केवल बाह्य परीक्षार्थियों के लिए हैं।]

'क' विभाग के सभी प्रश्न अनिवार्य हैं। अन्य विभागों के प्रश्न वैकल्पिक हैं। 'च' विभाग में केवल दृष्टिहीन परीक्षार्थी दिए गए वैकल्पिक प्रश्नों के निर्देशानुसार उत्तर देंगे। अन्य सभी के लिए मानचित्र चिह्नित करना है।

विभाग 'क'

1. दिए गए विकल्पों में से सही उत्तर चुनकर लिखिए- 1×14=14

1.1 बहिर्जात प्रक्रम का एक उदाहरण है-

(क) भूकंप (ख) ज्वालामुखी

(ग) प्लेट गति (घ) अपक्षय

1.2 पर्वत के ग्लेशियरों (हिमनदों) के शीर्ष और पर्वत की दीवार के मध्य बनी संकीर्ण और गहरी खाई को कहते हैं-

(क) वर्ग श्रुण्ड (ख) भ्रंश

(ग) अरेत (घ) सर्क

1.3 वायुमंडल की वह परत जिसमें मौसम संबंधी हलचल होती है, वह है-

(क) समताप मंडल (ख) मध्य मंडल

(ग) क्षोभ मंडल (घ) आयन मंडल

1.4 तापमान का व्युत्क्रमण होता है, जब-

(क) ऊँचाई के बढ़ने के साथ, तापक्रम बढ़ता है।

(ख) ऊँचाई के बढ़ने के साथ, तापक्रम घटता है।

(ग) ऊँचाई के बढ़ने के साथ, तापक्रम समान रहता है।

(घ) अक्षांशीय मान में वृद्धि के साथ, तापक्रम बढ़ता है।

1.5 पृथ्वी की सतह पर किसी भी स्थान पर उच्च और निम्न ज्वार के बीच समय का अंतर है

(क) ६ घंटा (ख) ६ घंटा १३ मिनट

(ग) ६ घंटा ३० मिनट (घ) ६ घंटा ४५ मिनट

1.6 समुद्र में वह स्थान जहाँ गर्म और ठंडी धाराएँ एक साथ मिलती हैं, वह कहलाती है-

(क) हिमस्खलन (ख) हिमखंड

(ग) ठंडी दीवार (घ) सरगसुम

1.7 गैर-विषाक्त अपशिष्ट पदार्थ का उदाहरण है-

(क) धान का छिलका (ख) फ्लाई ऐश

(ग) पोलिथिन (घ) कैडमियम

1.8 भारत के उत्तरी पर्वतीय क्षेत्र में स्थित एक खारी झील है-

(क) डाल झील (ख) नैनीताल

(ग) वूलर झील (घ) पैंगांग झील

1.9 भारत में एक प्रमुख वर्षा-छाया-क्षेत्र है-

(क) शिलांग पठार (ख) हिमालय की तलहटी

(ग) पूर्वी घाट का पूर्वी ढलान (घ) छोटानागपुर पठार

1.10 बेसल्ट चट्टान के अपक्षय से निर्मित मिट्टी है-

(क) लाल-मिट्टी (ख) जलोढ़ मिट्टी

(ग) काली-मिट्टी (घ) लेटराइट मिट्टी

1.11 केंद्रीय कपास अनुसंधान संस्थान स्थित है-

(क) लखनऊ में (ख) नागपुर में

(ग) कटक में (घ) मुम्बई में

1.12 वन आधारित उद्योग का उदाहरण है-

(क) कागज उद्योग (ख) लौह व इस्पात उद्योग

(ग) डेयरी उद्योग (घ) पेट्रो-रसायन उद्योग

1.13 "भारत का डेट्रॉयट" के नाम से परिचित है-

(क) जमशेदपुर (ख) अहमदाबाद

(ग) पुणे (घ) चेन्नई

1.14 वह रंग जिससे "उपग्रह चित्रण" में नदियों और जल निकायों को दर्शाया जाता है-

(क) हरा (ख) लाल

(ग) गहरा नीला (घ) पीला

विभाग 'ख'

2. **2.1 निम्नलिखित में यदि कथन सत्य है तो 'T' लिखिए और यदि असत्य है तो 'F' लिखिए।**

(किन्हीं छः प्रश्नों के उत्तर दें):- $1 \times 6 = 6$

2.1.1 जलग्रहण बेसिन का निर्माण नदी के उद्गम क्षेत्र पर होता है।

2.1.2 लटकती घाटियाँ नदी के कटाव से बनती हैं।

2.1.3 शाम को समुद्री हवा का झोंका बहता है।

2.1.4 गरान और गोलपाता हिमालय की दो महत्त्वपूर्ण प्रकार की वनस्पति हैं।

2.1.5 गोदावारी नदी दरार वाली घाटी से होकर बहती है।

2.1.6 आर्सेनिक एक विषैला वर्ज्य पदार्थ है।

2.1.7 अंतरिक्ष में भेजा गया पहला भारतीय उपग्रह अपोलो था।

(Contd.)

2.2 रिक्त स्थानों की पूर्ति उपयुक्त शब्दों से कीजिए (किन्हीं छः प्रश्नों के उत्तर दें):- $1 \times 6 = 6$

2.2.1 _____ के तल पर जल कुंड बना हुआ है।

2.2.2 _____ बल के द्वारा हवाओं और समुद्री धाराओं को विक्षेपित किया जाता है।

2.2.3 विषुवतीय क्षेत्र में _____ प्रकार की वर्षा होती है।

2.2.4 शीतकाल के दौरान, न्यूफाउंडलैंड में _____ ठंडी धारा के कारण बर्फबारी होती

2.2.5 प्रयुक्त इंजेक्शन सिरिंज एक _____ वर्ज्य पदार्थ है।

2.2.6 _____ उद्योग का प्रमुख कच्चा माल नैप्था है।

2.2.7 2011 की जनगणना के अनुसार, सबसे कम घनत्व वाली आबादी वाला भारत का राज्य _____ है।

2.3 एक या दो शब्दों में उत्तर दीजिए- (किन्हीं छः प्रश्नों के उत्तर दें):- $1 \times 6 = 6$

2.3.1 चूना-पत्थर क्षेत्र में नदी की कौन सी अपरदन प्रक्रिया प्रभावी है?

2.3.2 वायुमंडल के किस परत में ध्रुवीय प्रकाश देखा जाता है?

2.3.3 मौसमी परिवर्तनों के कारण, किस समुद्र में समुद्री धाराओं की दिशाओं में परिवर्तन होता है?

2.3.4 कर्नाटक का विच्छेदित पठार का नाम बतायें।

2.3.5 वर्ष 2020 में, दक्षिणी बंगाल में कौन-सा शक्तिशाली उष्णकटिबंधीय चक्रवात आया था जिसने भारी तबाही मचाई थी?

2.3.6 किस वनस्पति का चारित्रिक लक्षण (न्यूमैटोफोर) श्वसन जड़ें है?

2.3.7 खनिज तेल और प्राकृतिक गैस को ले जाने के लिए कौन सी परिवहन प्रणाली सबसे अधिक उपयोगी है?

2.3.8 उस काल्पनिक रेखा का नाम बताएँ जिसके द्वारा स्थलाकृतिक (टोपोग्राफिक) मानचित्र में ऊँचाई को दर्शाया जाता है।

2.4 बायाँ स्तंभ का दायाँ स्तंभ से मिलान करें- $1 \times 4 = 4$

बायाँ स्तंभ	दायाँ स्तंभ
2.4.1 कश्मीर की घाटी	1. अल्पाइन वनस्पति
2.4.2 लूनी नदी	2. इस्पात मिश्रधातु केंद्र
2.4.3 रोडोडेन्डॉन	3. केसर
2.4.4 सलेम	4 राजस्थान

(Contd.,

विभाग 'ग'

3. निम्नलिखित प्रश्नों का संक्षिप्त उत्तर दीजिए (विकल्पों पर ध्यान दें):-

3.1 अनाच्छादन को परिभाषित करें।

अथवा

प्रभावी सौर विकिरण से क्या समझते हैं?

3.2 आपेक्षिक आर्द्रता को परिभाषित करें।

अथवा

अपोजीयन ज्वार से क्या समझते हैं?

3.3 ठोस वर्ज्य पदार्थ को परिभाषित करें।

अथवा

कचरे का पृथक्करण क्या है?

3.4 'कयाल' से क्या समझते हैं?

अथवा

कौन-सी दो नदियाँ संयुक्त होकर गंगा नदी का निर्माण करती हैं?

3.5 बहुउद्देशीय नदी घाटी परियोजना को परिभाषित करें।

अथवा

'फुटलूज उद्योग' से क्या समझते हैं?

3.6 सुदूर संवेदन को परिभाषित करें।

अथवा

भू-स्थिर उपग्रह (जियो-स्टेशनरी सैटेलाइट) से क्या समझते हैं?

विभाग 'घ'

4. संक्षिप्त व्याख्यामूलक उत्तर दीजिए (विकल्पों पर ध्यान दें):- $3 \times 4 = 12$

4.1 हिमरेखा की ऊँचाई सभी स्थानों और सभी मौसमों में समान क्यों नहीं रहती?

अथवा

चक्रवात तथा प्रतिचक्रवात में अंतर लिखें।

4.2 निम्नीकरणीय वर्ज्य पदार्थ तथा अनिम्नीकरणीय वर्ज्य पदार्थ में अंतर लिखें।

अथवा

पर्यावरण पर वर्ज्य पदार्थों के किन्हीं तीन प्रभावों का विवेचन करें।

4.3 मृदा संरक्षण के तीन तरीकों का उल्लेख करें।

अथवा

भारत में कृषि क्षेत्र के तीन प्रमुख समस्याओं का विवेचन करें।

4.4 स्थलाकृतिक (टोपोग्राफिक) मानचित्रों तथा उपग्रह चित्रण (सैटेलाइट इमेजरी) में तीन अंतर लिखें।

अथवा

स्थलाकृतिक (टोपोग्राफिक) मानचित्रों में उपयोग में आने वाले विभिन्न प्रकार के स्केल (पैमानों) का उल्लेख करें।

विभाग 'ङ'

(दृष्टिहीन परीक्षार्थियों के लिए चित्रांकन आवश्यक नहीं है)

5. 5.1 निम्नलिखित में से किन्हीं दो प्रश्नों के उत्तर दीजिए:- $5 \times 2 = 10$

5.1.1 वायु अपरदन द्वारा निर्मित तीन प्रमुख भू-आकृतियों का उपयुक्त रेखा-चित्रों द्वारा वर्णन करें।

5.1.2 पृथ्वी के सतह पर विश्व उष्णायन के महत्वपूर्ण प्रभावों की चर्चा करें।

5.1.3 भूमध्य सागरीय जलवायु की प्रमुख विशेषताओं का वर्णन करें।

5.1.4 विश्व के विभिन्न भागों में महासागरीय धाराओं के प्रमुख प्रभावों का वर्णन करें।

5.2 निम्नलिखित में से किन्हीं दो प्रश्नों के उत्तर दीजिए:- $5 \times 2 = 10$

5.2.1 भारत के उष्णकटिबंधीय वर्षा वन और रेगिस्तानी वनस्पति की विशिष्ट विशेषताओं पर जलवायु के प्रभावों की चर्चा करें।

5.2.2 गन्ने की खेती के लिए आवश्यक अनुकूल भौतिक परिस्थितियों को बतायें।

5.2.3 भारत के पश्चिमी क्षेत्र में सूती कपड़ा उद्योग के विकास के लिए जिम्मेदार कारकों की व्याख्या करें।

5.2.4 भारत के परिवहन व्यवस्था के प्रमुख महत्त्वों का विवरण दें।

(Contd.)

विभाग 'च'

6. दिये गये भारत के रेखीय-मानचित्र में निम्नलिखित को उचित चिह्न एवं नाम से दिखाइए। $1 \times 10 = 10$

मानचित्र को अपनी उत्तर पुस्तिका के साथ संलग्न कीजिए:-

6.1 मेघालय का पठार

6.2 मालाबार का तट

6.3 नर्मदा नदी

6.4 मानसूनी हवाओं से शीतकालीन वर्षा प्राप्त करने वाला क्षेत्र

6.5 लवणीय मिट्टी का क्षेत्र

6.6 भारत का केंद्रीय वन अनुसंधान संस्थान

6.7 पूर्वी भारत का चाय उत्पन्न करने वाला क्षेत्र

6.8 उत्तर भारत का सबसे बड़ा ऑटोमोबाइल विनिर्माण केन्द्र

6.9 पूर्वी तट का प्राकृतिक बंदरगाह

6.10 बैंगालूरु

अथवा

(केवल दृष्टिहीन परीक्षार्थियों के लिए)

6. **निम्नलिखित प्रश्नों में से किन्हीं दस के उत्तर दीजिए:-** $1 \times 10 = 10$

6.1 भारत का नवीनतम राज्य का क्या नाम है?

6.2 मालाबार के तट पर स्थित एक खाड़ी का नाम बतायें।

6.3 सिंधु नदी की एक सहायक नदी का नाम लिखें।

6.4 वर्षा जल संचय में भारत का कौन सा राज्य प्रथम स्थान पर है?

6.5 पंजाब में शीतकालीन वर्षा का स्रोत क्या है?

6.6 "डेकन ट्रैप" क्षेत्र में कौन सी मिट्टी देखी जाती है?

6.7 भारत का काफी (कहवा) अनुसंधान केंद्र कहाँ स्थित है?

6.8 भारत का कौन सा राज्य गेहूँ उत्पादन में प्रथम स्थान पर है?

6.9 भारत का सबसे **बड़ा पेट्रो-रसायन** औद्योगिक केंद्र कहाँ स्थित है?

(Contd.)

6.10 ''दक्षिण भारत का मैंचेस्टर'' किस औद्योगिक केंद्र को कहा जाता है?

6.11 पश्चिम बंगाल का सबसे बड़े शहर का नाम लिखें।

6.12 क्षेत्रफल के आधार पर, भारत में कौन सा राज्य प्रथम स्थान पर है?

6.13 भारत के एक नदी बंदरगाह का नाम लिखें।

6.14 पश्चिम बंगाल का अंतर्राष्ट्रीय हवाई अड्डा का नाम लिखें।

विभाग 'छ'

(केवल बाह्य परीक्षार्थियों के लिए)

7.1 किन्हीं तीन प्रश्नों के उत्तर दीजिए:- $2 \times 3 = 6$

7.1.1 सुंदरवन के दो द्वीपों का नाम लिखें।

7.1.2 गड्ढे कैसे बनते हैं?

7.1.3 लू क्या है?

7.1.4 रेडियोधर्मी वर्ज्य पदार्थ की परिभाषा दें।

7.2 किन्हीं चार प्रश्नों के उत्तर दें:- $1 \times 4 = 4$

7.2.1 राजस्थान में स्थित एक झील का नाम बतायें।

7.2.2 ''सुन्दरी'' के पेड़, भारत के कौन से वन में उगते हैं?

7.2.3 भारत के उत्तर-पूर्व में, सर्वाधिक बाढ़ से प्रभावित नदी घाटी का नाम लिखें।

7.2.4 भारत में उत्पादित बागीचा फसल का नाम लिखें।

7.2.5 स्वर्णिम चतुर्भुज सड़क परियोजना के उत्तरी भाग में कौन सा महानगर स्थित है?